

Policymaking for the Components of National Identity of the Youth in the Upstream Documents of the Islamic Republic of Iran

Meysam Farokhi*

E-mail: Farokhi@refah.ac.ir

Fatemeh Zahra Ghalandari**

E-mail: F.z.ghalandari@gmail.com

Received: 2023/12/27

Revised: 2024/09/14

Accepted: 2024/09/16

Doi: 10.22034/RJNSQ.2024.432753.1555

Abstract:

The present article is written with the aim of policy making for the components of national identity of the youth in the upstream documents of the Islamic Republic of Iran. The research is applied in orientation and exploratory in purpose, with the necessary information gathered through the documentary method and analyzed using thematic analysis. The results show that five main axes - "Iranian-Islamic history and identity," "love for Iran's geography and the need to defend it against foreigners," "sense of belonging to the political system and the legitimate values of the Islamic Republic of Iran," "culture and cultural heritage," and "preserving the Persian language and literature" - shape the main elements of national identity in these upstream documents. In the first axis, emphasis is placed on the youth's familiarity with Iranian governments, literary figures, the solar calendar events, strengthening the Islamic-Iranian identity, the spirit of spirituality, devotion and monotheism, the development of moral virtues, pride in being Iranian, and attention to religion in these documents. On the second axis, the active participation of the youth in defending the land, creating motivation and a love for patriotism to preserve the country's independence and political borders, love for the homeland, and protecting and promoting the environment, cultural heritage, and natural resources of Iran is of great importance. On the third axis, policies aimed at ensuring and safeguarding the national interests of the country are considered. The fourth axis includes policies referring to the recognition of common rituals and traditions, festivals and celebrations, traditional values, clothing and dress styles, architecture of buildings and places, customs, norms, and national and local arts. The last axis encompasses policies that focus on the care for "language as a strategic path for cultural influence" and emphasize its preservation and protection, while fostering unity, social and cultural solidarity. In summary, it can be noted that the terms "faithful youth," "Iranian youth," and "revolutionary youth" are important concepts in the upstream documents. None of the national identity components are superior to or dominant over the others in these documents. Equal and simultaneous attention to the dimensions and components of national identity in the upstream documents is of great significance.

Keywords: Cultural Policy, Identity, National Identity, Upstream Documents, Youth.

* Associate Professor, Department of Communication and Cultural Studies, Refah Faculty, Tehran, Iran (Corresponding Author).

** Ph.D. Student of Cultural Policymaking, Imam Hossein University, Tehran, Iran.

سیاست‌گذاری مؤلفه‌های هویت ملی جوانان در اسناد بالادستی جمهوری اسلامی ایران

نوع مقاله: پژوهشی

میشم فرخی*

فاطمه زهرا قلندری**

E-mail: Farokhi@refah.ac.ir

E-mail: F.z.ghalandari@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۰/۰۶ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۶/۲۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۶/۲۶

چکیده

مقاله حاضر با هدف سیاست‌گذاری مؤلفه‌های هویت ملی جوانان در اسناد بالادستی جمهوری اسلامی ایران نگاشته شده است. جهت‌گیری پژوهش کاربردی و با هدف اکتشافی بوده که با استفاده از روش اسنادی، اطلاعات موردنیاز تحقیق جمع‌آوری شده و به روش تحلیل تماتیک (مضمون) مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. نتایج نشان می‌دهد که پنج محور «تاریخ و هویت ایرانی اسلامی»، «عشق به جغرافیای ایران و لزوم دفاع از آن در برابر بیگانگان»، «حس تعلق به نظام سیاسی و ارزش‌های مشروع جمهوری اسلامی ایران»، «فرهنگ و میراث فرهنگی»، «پاسداشت زبان و ادبیات فارسی» عناصر اصلی هویت ملی را در اسناد بالادستی شکل می‌دهند. در محور اول، آشنایی جوانان با حکومت‌های ایرانی، مفاخر ادبی، مناسبت‌های سال شمسی و تقویت هویت اسلامی-ایرانی، روح معنویت، تعبد و توحید، رشد فضایل اخلاقی، افتخار به ایرانی بودن، توجه به دیانت در اسناد بالادستی مورد تأکید است. در محور دوم، حضور فعال جوانان در دفاع از سرزمین، ایجاد انگیزه و علاقه وطن‌دوستی در جهت حفظ استقلال وطن و مرزهای سیاسی، عشق به سرزمین و حفظ و تعالی محیط‌زیست، میراث فرهنگی و سرمایه‌های طبیعی ایران حائز اهمیت بوده است. در محور سوم، سیاست‌هایی به منظور تأمین و حفظ منافع ملی کشور مدنظر قرار گرفته است. محور چهارم شامل سیاست‌هایی می‌شود که بر شناخت آیین‌ها و سنت‌های عام، جشن‌ها و اعیاد، ارزش‌های سنتی، لباس و طرز پوشش، معماری بناها و مکان‌ها، رسوم، عرف و هنرهای ملی و بومی اشاره دارد. محور آخر نیز مشتمل بر سیاست‌هایی است که بر مراقبت از «زبان به‌عنوان مسیری استراتژیک در نفوذ فرهنگی»، حفظ و حراست از آن ضمن ایجاد وحدت، همبستگی اجتماعی و فرهنگی تأکید دارند. در مجموع، می‌توان اشاره نمود وجود سه عبارت جوان مؤمن، جوان ایرانی و جوان انقلابی، تعابیر مهم اسناد بالادستی بودند. در هیچ‌یک از اسناد، مؤلفه‌های هویت ملی نسبت به یکدیگر برتری و فزونی نداشته‌اند. توجه توأمان و تقریباً یکسان به ابعاد و مؤلفه‌های هویت ملی در اسناد بالادستی از اهمیت بسزایی برخوردار است.

کلیدواژه‌ها: سیاست‌گذاری فرهنگی، هویت، هویت ملی، اسناد بالادستی، جوانان.

* دانشیار گروه ارتباطات و مطالعات فرهنگی دانشکده رفاه. تهران. ایران (نویسنده مسئول).
** دانشجوی دکتری سیاست‌گذاری فرهنگی دانشگاه امام حسین (ع). تهران. ایران.

مقدمه و بیان مسئله

مطالعه انسان مستلزم تبیینی درست از هویت و چیستی او است. در تعریف هویت، لازمه‌ی اساسی تبلور مفهوم هویت، مشخص بودن «غیر» است؛ به عبارت دیگر، هویت زمانی ظهور می‌یابد که انسان با غیر مواجه شود و غیر عبارت است از جامعه دیگر، طرز تفکرهای مختلف و نقش‌های جدیدی که سازنده هویت او هستند. اگر نتوان برای هستی یک پدیده، محدوده هویتی تعیین کرد، آنگاه می‌توان از بحران هویت صحبت به میان آورد و هرگاه شناسایی «غیر»، به دلیل عدم صراحت مؤلفه‌های هویتی «خود»، امکان‌پذیر نباشد، در این صورت هستی دچار بی‌هویتی یا بحران هویت می‌شود.

هویت ملی که برخی آن را هویت محوری می‌نامند، کلان‌ترین و عالی‌ترین سطح هویتی برای فرد است. مسئله هویت و به‌ویژه هویت ملی دغدغه همه کشورها است تا براساس آن، انسجام ملی خود را تقویت نموده و ظرفیت حداکثری جامعه را برای پیشبرد اهداف حکومت به کار بندند. در این میان، ایران نیز به‌عنوان کشوری دارای ظرفیت بالای انسانی با آرمان‌های مبتنی بر تعالیم اسلام که به‌نحوی، طی چهل سال نخست عمر خود توانسته الگویی برای کشورهای آزادی‌خواه جهان باشد، از این امر مستثنا نیست.

شروع مدرنیته با ویژگی‌ها و خصیصه‌های ذاتی موجب شد تا مرزهای فرهنگی و هویتی جوامع سنتی دستخوش تغییر و تحولات جدی شود. عصر ارتباطات که ویژگی بارز آن جهانی شدن و درهم‌تنیدگی روابط اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی است منجر به تغییر فرهنگی و تضعیف امنیت هویت شده و از طریق ابزارهای مختلف همچون فضای مجازی، توانسته هویت ملی را در جوامع گوناگون به‌ویژه در نسل جوان کشورها با چالش مواجه کند (رفیع و عباس‌زاده، ۱۳۹۹: ۵۸). در بسیاری موارد شاهد کنده‌شدن جوانان از بنیادهای سنتی، سردرگمی، بلاتکلیفی و تعارض با ارزش‌های سنتی و مدرن بوده‌ایم و این آنومی یا نابسامانی اجتماعی زمینه لازم را برای پیدایش بحران هویت به وجود می‌آورد (عبداللهی، ۱۳۷۴: ۶۵). «از آنجاکه مسئله هویت ملی به‌عنوان پدیده‌ای فرهنگی می‌تواند تحت‌تأثیر نیازهای مادی و روحی انسان‌ها دچار شدت و ضعف شود، برآورده شدن نیازهای مادی و معنوی بشری می‌تواند گسترش پیوندهای عاطفی با جامعه و سرزمین و ویژگی‌های تاریخی و فرهنگی آن را افزایش دهد و در نتیجه، همبستگی و هویت ملی را تقویت کند» (احمدی، ۱۳۹۰: ۴۱۲).

بدین منظور و با توجه به نقش مهم هویت ملی در ایجاد همبستگی ملی در جامعه و کمک به دستیابی کشور به ثبات و پیشرفت و نقش مهم جوانان در جامعه و حساسیت‌های

فرهنگی و اجتماعی که در جامعه با آن روبه‌رو هستند، موضوع این مقاله «واکاوی سیاست‌گذاری مؤلفه‌های هویت ملی جوانان در اسناد بالادستی جمهوری اسلامی ایران» انتخاب شد. سؤال کلیدی و اصلی پژوهش آن است که «مؤلفه‌های سیاست‌گذاری هویت ملی در اسناد بالادستی جمهوری اسلامی ایران چگونه است؟» بررسی پیشینه پژوهش نشان می‌دهد تاکنون پژوهشی که به‌طور ویژه، به بررسی سیاست‌گذاری مؤلفه‌های هویت ملی جوانان در اسناد بالادستی پرداخته باشد انجام نشده است و تنها تعدادی پژوهش وجود دارند که در کنار پرداختن به موضوعات دیگر، به‌صورت جزئی به بخشی از این موضوع توجه کرده‌اند. با توجه به این مهم که جوانان بیش از سایر گروه‌ها گریبانگیر مبحث هویت هستند، تلاش شده که به هویت که بخش بزرگ آن هویت ملی و شرط دستیابی به وحدت و همبستگی ملی است از این نگاه توجه شود که سیاست‌گذاری هویت ملی جوانان در اسناد بالادستی جمهوری اسلامی ایران چگونه بوده و مؤلفه‌های آن در این اسناد چه هستند؟ از این‌رو، پژوهش حاضر را می‌توان حاوی نوآوری و تفاوت‌هایی نسبت به سایر پژوهش‌ها دانست.

چهار چوب مفهومی

۱- سیاست‌گذاری عمومی و سیاست‌گذاری فرهنگی

تحلیل سیاست یک رشته علمی حل مسئله است که نظریه‌ها، روش‌ها و یافته‌های حقیقی علوم رفتاری و اجتماعی را مبنا قرار می‌دهد و می‌خواهد تعیین کند که کدام‌یک از سیاست‌های پیشنهادی مختلف در دستیابی به اهدافی که ارائه شده با در نظر گرفتن روابطی که بین اهداف و سیاست‌ها است، بیشترین تأثیر را دارد (ناگل، ۱۹۹۹: ۲). سیاست‌گذاری عمومی برآیندی از فعالیت‌ها و کنش‌های دولت در پاسخ به مسائل اجتماعی بوده و اهداف سیاست‌گذاری بر پیش بردن امور جامعه به‌سوی جلو است. تحلیل‌های راهبردی معمولاً از سوی تحلیلگران یا مراکز فعال در حوزه سیاست‌گذاری انجام می‌شوند و سیاست‌گذاری بر توزیع عادلانه امکانات اجتماعی تمرکز دارد. سیاست‌گذار در پی آن است که بین وضعیت موجود و جامعه آرمانی مصالحه‌ای صورت دهد (ملک محمدی، ۱۳۸۵: ۱۷۷).

سیاست‌گذاری عمومی مجموعه‌ای از کنش‌ها و فعالیت‌های دولت در پاسخ به مسائل اجتماعی است. مسائل اجتماعی دایره‌ای از موقعیت‌های عمومی هستند که در وضعیت موجود، قابل قبول نبوده و برای حل شدن، نیازمند مداخله هستند و مواردی چون تخریب محیط‌زیست، امنیت محیط کار، دستیابی به بهداشت و خدمات بهداشتی، حفظ حقوق

شهروندان، تأمین امنیت عمومی و غیره در این حوزه قرار می‌گیرند (فرخی، ۱۳۹۴: ۲۰۱). سیاست‌گذاری فرهنگی زیرمجموعه سیاست‌گذاری عمومی بوده و به تعیین خط‌مشی‌ها و راهبردهای کلان فرهنگی به منظور رسیدن به اهداف مشارکت فرهنگی، میراث فرهنگی و هویت فرهنگی گفته می‌شود (همایون و جعفری، ۱۳۸۷: ۱۵). سیاست‌گذاری فرهنگی کارآمد باید بتواند مفاهیم اساسی هویتی فرهنگ را ارائه کند، مفاهیم و جهت‌گیری‌های جانبی آن را شکل دهد، مرزهای فرهنگی را تصریح کند و از درون آن بتواند اعمال، رفتار، جریان‌ها، فعالیت‌ها و سیاست‌های فرهنگی ویژه‌ای را مطابق با مفاهیم مرکزی گفتمان فرهنگی هدایت و ارائه کند (اشتریان، ۱۳۸۹: ۵۳). از دیدگاه علم سیاست‌گذاری، سیاست فرهنگی مقوله‌ای دارای اهمیت راهبردی است که بر توسعه پایدار اثر می‌گذارد و در واقع، بخش اساسی آن است (اشتریان، ۱۳۸۱: ۱۰). در جدول شماره ۱ سرمشق سیاست‌گذاری فرهنگی آورده شده است.

جدول شماره ۱. سرمشق‌های سیاست‌گذاری فرهنگی (آزاد ارملی و منوری، ۱۳۸۹: ۶۶)

سرمشق	آرمان‌گرا	واقع‌گرا
مبانی نظری	حکومت عهده‌دار پیاده کردن آرمان‌ها و پالودن حوزه فرهنگ عمومی است.	حکومت مسئول در نظر گرفتن واقعیات و تکثر موجود در فضای فرهنگی و اجتماعی است.
معیار	تعبیر ایدئولوژیک از آرمان‌ها	خواسته‌ها و تمایلات اقشار مختلف
منبع	ایدئولوژی	مصلحت‌اندیشی معطوف به مسئله
روش‌شناسی	عقل‌گرایی فراگیر مبتنی بر ارزش‌ها	تحلیل هزینه-فایده، تجزیه و تحلیل عینی مشکلات
تمایزگذاری	بر مبنای حدود و ارزش‌ها	بر مبنای اجتماعی بودن
زبان	واژگان و مفاهیم از پیش تعیین شده	اصول عقلانی و اجتماعی
محدوده عمل	فراگیر حتی شاید در حوزه خصوصی	گزینش تجربی مواضع مناسب، روابط بین فردی
هدف	سعادت انسان‌ها	مصالح فردی و جمعی
روش عمل	اقدام در سطح جامعه به عنوان یک کل	آزمون و خطا و تجربه مداوم
راه درونی کردن	گردن نهادن به حدود و اوامر	عقل و محاسبه
ابزار اجرا	تبلیغ و هدایت و در صورت لزوم اجبار	تبلیغات و قوانین

هدف سیاست‌گذاری فرهنگی باید فراهم آوردن شرایط مناسب برای شکوفایی استعداد انسان‌ها و اشاعه خلاقیت و نوآوری باشد و این امر مشارکت مردم را می‌طلبد و در گرو ارتباط متقابل میان ملت و دولت است. دولت زمانی خواهد توانست در امور فرهنگی کارآمد باشد که فضایی فراهم آورد تا در آن شهروندان احساس قدرت کنند. دولت می‌تواند با فراهم آوردن چهارچوب حقوقی، سیستم نظارتی و ارزیابی، بستر مناسب را برای فعالیت‌های فرهنگی فراهم و از نهادهای مردمی و غیردولتی حمایت کند. دولت باید ضمن سیاست‌گذاری‌های هدایت‌کننده و تشویقی در امور فرهنگی، میدان را برای اجرای برنامه‌های فرهنگی به نهادهای اجتماعی و فرهنگی جامعه واگذار کند؛ نهادهایی مانند خانواده، مدرسه، دانشگاه، حوزه‌های علمیه و انجمن‌های علمی (ناظمی اردکانی و کشاورز، ۱۳۸۵: ۱۴).

۲- هویت

هویت شناسنامه و اعتبار یک ملت است که آن را مشتمل بر صفات ماهوی دانستند (بریدول و چانگ، ۱۹۹۷: ۵۸۸). هویت عبارت است از مجموعه خصوصیات و مشخصات فردی، اجتماعی، احساسات و اندیشه‌های مربوط به آن که فرد از طریق توانایی کنش متقابل با خود و یافتن تصویری از خود به دست می‌آورد و در جواب به سؤال «من کیستم؟» ارائه می‌دهد (هیس، ۱۹۹۸: ۳۸) و مفهومی است که در علوم مختلف، فضای مفهومی خاصی دارد (معین، ۱۳۷۱: ۴۸).

در شکل‌گیری هویت‌ها، ساختار عینی و مادی جامعه، تاریخ، جغرافیا، ساختار سیاسی، فناوری، اقتصاد و ساختارهای معرفتی، از جمله فرهنگ، زبان، آرمان‌ها، ایدئولوژی و سنت به‌طور هم‌زمان تأثیر دارند (منتظر قائم، ۱۳۷۹: ۴۹). بسیاری معتقدند که هویت، ناشی از شناخت و آگاهی از اجزای شکل‌دهنده «خود» از طریق عضویت گروهی است و هنجارهای حاکم بر گروه مرجع، رفتار کسانی را که به‌اصرار، خود را با عضویت در آن گروه تعریف می‌کنند، تعیین می‌کند. اگر عضویت گروهی ضعیف باشد، هنجارهای گروهی تأثیری بر رفتار عضو گروه نخواهد داشت (رید و همکاران، ۲۰۰۷: ۲۷۴)؛ از این‌رو، هویت امری عقلانی و عاطفی بوده که تفسیری سنجیده و قانع‌کننده از شخصیت و ابعاد آن و هستی و معنای زندگی ارائه می‌کند؛ در نتیجه، دارای دو سوی درونی و وابستگی به عوامل فراوان بیرونی است که بر نگرش و تفسیر آدمی اثر می‌گذارد.

۳- هویت ملی

هویت ملی بخش مهم هویت و از جامع‌ترین نوع هویت جمعی است (رفیع و عباس‌زاده، ۱۳۹۹: ۸۸) که در قالب واحدهای سیاسی، جغرافیایی و فرهنگی به نام کشور

معنا پیدا می‌کند (حاجیانی، ۱۳۷۹: ۱۰۱). هویت ملی حس بالنده میان مردمی است که به شکل طبیعی به هم تعلق دارند و از منافع، تاریخ و سرنوشت مشترک برخوردار هستند (صنیع اجلال، ۱۳۸۴: ۱۰). در تعریف هویت ملی، برخی بر عوامل عینی همچون جغرافیا، تبار و نژاد و برخی بر عوامل ذهنی همچون تاریخ مشترک، آگاهی جمعی، فرهنگ و غیره تأکید می‌ورزند. هویت ملی به معنای احساس تعلق و وفاداری، به عناصر و نمادهای مشترک در اجتماع ملی اشاره دارد که بر بعد تاریخی، اجتماعی، جغرافیایی، سیاسی، دینی، فرهنگی و زبانی تأکید دارند (علیزاده اقدم و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۸۴).

کاستلز معتقد است در جهانی که این‌گونه دستخوش تغییرات رامنش‌دنی و حیرت‌انگیز است، مردم حول محور هویت‌های بنیادی همچون هویت‌های دینی، قومی، سرزمینی و ملی گرد هم می‌آیند (به نقل از علیزاده اقدم و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۸۴). شایان ذکر است هیچ ملتی بی‌نیاز از داشتن هویت ملی نیست. برای شناخت مقوله ملی به‌عنوان مسئله‌ای اجتماعی و فرهنگی در حوزه‌های مختلف علوم انسانی و اجتماعی، مطالعاتی توسط بسیاری از محققان و نویسندگان انجام گرفته است. نکته قابل‌توجه اینکه هویت ملی پدیده یا امری ثابت و تغییرناپذیر نیست و از این‌رو، همواره بر اثر عوامل مختلف در معرض تحول و دگرگونی قرار دارد؛ از این‌رو، هویت ملی مقوله‌ای است که در سیر حوادث و وقایع، ظهور و رشد پیدا کرده، دگرگونی می‌یابد و معانی مختلفی پیدا می‌کند (اشرف، ۱۳۹۵: ۲۱).

استتز و برک معتقدند هویت‌های گروهی، نقش و فرد، منابع مختلف معنایی را برای فرد فراهم می‌کنند که این هویت‌های مختلف احتمال همپوشانی با هم را دارند. مؤلفه‌های هویت ممکن است بعضی اوقات موجب قوام یکدیگر شوند و در بعضی مواقع، خود را بر دیگری تحمیل کنند (استس و برک، ۱۹۹۸: ۲۲۷). اگر آگاهی از هویت ملی در جامعه‌ای وجود نداشته باشد و یا مردم آن جامعه به شکل ناقص و سطحی از آن مطلع باشند، منجر به این خواهد شد که افراد نتوانند در حفظ و تداوم کشور خود نقش داشته باشند و در طی زمان، این امر احساس تعلق ملی را در جامعه نابود خواهد کرد.

۴- هویت ملی و جوانان

اریکسون معتقد است هویتی که نوجوان درصدد پیدا کردن آن است این مطلب بوده که بداند کیست و در جامعه چه نقشی دارد؟ آیا یک کودک است یا بزرگسال؟ آیا توانایی دارد که روزی همسر یا پدر یا مادر باشد یا خیر؟ و آیا با وجود نژاد، مذهب یا زمینه‌های ملی خاصی که او را در نظر مردم کم‌ارزش جلوه می‌دهد، اعتمادبه‌نفس دارد

یا نه؟ (شرفی، ۱۳۸۰: ۸). جوانی دوره‌ای حساس است که تأثیری عمیق بر سرنوشت انسان دارد و افق آینده زندگی فرد را روشن یا تیره می‌سازد. در نظام اجتماعی، جوانی همچون جریان خون در رگ‌های بدن است که در صورت ایستادن و حرکت نکردن، تأثیر خود را بر همه چیز خواهد گذاشت. جوانی دوره دستیابی به هویت واقعی و شکل‌گیری شخصیت است و جوان سهم مؤثری در تضمین حیات فرهنگی و ملی کشور دارد. در این دوره، فرد دارای اثرپذیری روحی، حالات انفعالی و تشویشات ذهنی است و کمتر جنبه عقلی و استدلالی دارد.

بسیاری از صاحب‌نظران معتقدند که در خلال شکل‌گیری هویت جوان، مهم‌ترین بحران‌های زندگی انسان شکل می‌گیرد. اگر فرد در این مسیر شناخت منطقی و واقعی از خود، همچون شناخت صحیح از توانایی‌ها و استعدادها، خویش و دوری از آرمان‌گرایی‌هایی که خارج از محدوده توانایی‌های اوست، نداشته باشد؛ دچار بحران هویت به معنای عدم توانایی در قبول نقشی که جامعه از او انتظار دارد خواهد شد. این امر سردرگمی در بیشتر موضع‌گیری‌ها و ناتوانی در ایفای نقش مثبت در زندگی در پی دارد (کشاوری و میرزایی، ۱۳۹۹: ۱۳۲).

سرعت روند جهانی شدن و تبعات ناشی از آن در جامعه و به‌ویژه بر روی قشر جوان همچون تهاجم فرهنگی، بحران هویت، هویت‌های قومی و مذهبی، هویت‌های تک‌واره و غیره اهمیت بررسی هویت ملی که به تبع این تغییرات وحدت ملی و سرزمینی تأثیر می‌پذیرد را نشان می‌دهد. انسان‌ها در پی جهانی شدن، برخوردهای فرهنگی و آگاهی از عناصر فرهنگی دیگر همچون هنجارها، ارزش‌ها، آداب و ادیان به نسبی بودن دنیا‌های اجتماعی و فرهنگی گوناگون پی می‌برند و در چنین شرایطی، باور داشتن به برتری دنیای خاص و دفاع از درستی مطلق آن در برابر فرهنگ‌های دیگر بسیار دشوار می‌شود. اگر مهم‌ترین منبع هویت‌سازی سنتی متزلزل شود، افراد وابسته به آن منبع دچار بحران هویت خواهند شد.

در این شرایط، سیاست‌گذاری هویت ملی برای جوان به منظور مانایی جوامع و انسجام اجتماعی امری لازم بوده و سیاست‌گذاران سعی بر سامان‌دهی فرایند هویت‌سازی از طریق سیاست‌گذاری را دارند. بررسی اسناد رسمی یکی از راه‌های بررسی سیاست‌گذاری فرهنگی در جمهوری اسلامی ایران است که از طریق آن می‌توان اصول سیاست فرهنگی و هویتی جمهوری اسلامی را استنباط و ارزش‌ها و آرمان‌های حاکم بر آن‌ها را مشخص کرد. در این نوشتار، به منظور یافتن مفهوم کامل و مطلوب هویت ملی

جوان در جمهوری اسلامی ایران، بسیاری از متون و اسناد بالادستی به‌ویژه در حوزه فرهنگ و سخنان رهبران انقلاب اسلامی مورد تحلیل و ارزیابی قرار گرفته است.

دیدگاه‌های نظری درباره هویت ملی

پیتر بورک هویت را معنایی می‌داند که شخص به خود به‌عنوان یک موضوع در موقعیت یا نقشی اجتماعی نسبت می‌دهد. هویت‌ها با نقش‌ها و در ارتباط با هویت‌های افراد دیگر معنا می‌شوند. از نظر بورک، هویت‌ها عملکردها را متأثر می‌کنند و به‌وسیله خود و نوع هویتی که بر آن دلالت دارند، ارزیابی می‌شوند و منبع انگیزه‌اند (برک، ۱۹۹۹: ۸۳۹). آندرسون بیان می‌دارد هویت ملی چیزی است که مدام به‌وسیله‌ی رسانه‌هایی همچون روزنامه، کتاب و نظام آموزشی و غیره روایت می‌شود. رسانه‌ها به افراد خاطرنشان می‌کنند که تفاوت بارزی میان شما و افراد دیگر جوامع وجود دارد و این مجزا بودن اصلی‌ترین مسئله در روایت است (حاجیانی و فولادی سپهر، ۱۳۸۹: ۶۳).

گودرزی پنج بعد را برای مؤلفه‌های هویت ملی برمی‌شمرد:

- بعد اجتماعی ناظر بر احساس تعلق خاطر مشترک و تعهد افراد به اجتماع ملی؛
- بعد تاریخی ناظر بر خاطرات، رخدادها، شخصیت‌ها و فرازونشیب‌های تاریخی؛
- بعد جغرافیایی ناظر بر قلمرو سرزمینی مشخص؛
- بعد سیاسی ناظر بر تعلق به نظام واحد سیاسی و ارزش‌های مشروعیت‌بخش به دولت ملی؛

- بعد دینی ناظر بر اعتقاد بر سنت‌ها، اسطوره‌ها، هنر، معماری، زبان و ادبیات ملی (گودرزی، ۱۳۸۴: ۱۰۲).

میلر برای تفکیک هویت ملی از سایر هویت‌ها، چند عنصر را برمی‌شمارد: تعلق خاطر و باور جمعی و مشترک ملت‌ها به یک وطن و به یکدیگر و تعهد متقابل نسبت به هم؛ داشتن تاریخ و قدمت تاریخی؛ داشتن هویت فعال؛ پیوند و وابستگی مردم به مکان جغرافیایی خاص (میلر، ۱۳۸۳: ۲۹).

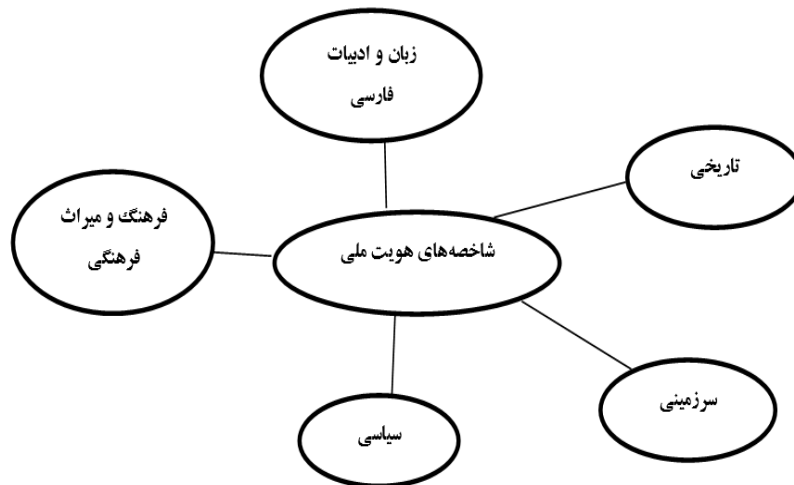
فالک و کوزر زبان را مهم‌ترین مؤلفه هویت ملی می‌دانند. زبان پایه و مایه فرهنگ، تاریخ‌ساز، مهم‌ترین وسیله انتقال تجربیات، دانش و بینش بشری و ظرف ذخیره‌سازی اندیشه نسل‌های پیشین و فرهنگ است و تأثیر بسیاری در ایجاد همبستگی گروه‌ها دارد. ایشان زبان را یکی از مولفه‌های سازنده شخصیت ملت شمرده‌اند (بیگدلی، ۱۳۸۳: ۵۲). اسمیت هویت ملی را شامل عناصر محدوده سرزمینی با جمعیت فرهنگی مجزا در

سرزمین خود، اسطوره‌ها و خاطرات تاریخی مشترک، فرهنگ مشترک، تقسیم سرزمین، نیروی کار و منابع بین همه اعضای آن سرزمین، برخورداری از حقوق و وظایف قانونی مشترک در پرتو حقوق و نهادهای مشترک می‌داند (انصاری، ۱۳۸۳).

رفیع هویت ملی ایران را دارای سه رکن یا لایه اصلی می‌داند؛ رکن اول ایران باستان، رکن دوم اسلام و رکن سوم مدرنیته. در واقع، این‌ها بسترهایی هستند که هویت ملی ایران در دل آن‌ها شکل گرفته است. امروزه و در نتیجه مواجهه ایرانیان با جهانی شدن و فضای مجازی، در میزان گرایش بسیاری از آنان نسبت به ارکان و کلیت هویت ملی ایران تغییراتی صورت گرفته است (رفیع و عباس‌زاده، ۱۳۹۹: ۸۷). استاد مطهری از مهم‌ترین نظریه‌پردازان انقلاب اسلامی بوده است. ایشان به هویت ملی توجه خاص داشته‌اند. ابعاد و مؤلفه‌های هویت ملی از دیدگاه شهید مطهری درد مشترک و ملیت، زبان، نژاد، اقلیم و جغرافیا است (مطهری، ۱۳۷۲: ۱۸). از نظر ایشان، مهم‌ترین عامل هویت‌یابی ایرانیان گرایش آنان به دین اسلام است؛ چراکه اسلام به واسطه خصوصیات معنوی خود توانست به ایرانیان هویت جدیدی اعطا کند و به ایرانی بودن نیز معنای جدیدی بدهد (قربانی، ۱۳۸۳: ۸۰).

در طول تاریخ ایران، سه عامل نقش مهمی در ایجاد حس هویت ملی یا ایرانی بودن داشته‌اند که شامل «نقش میراث سیاسی ایران باستان در مرکز»، «نقش زبان فارسی در انتقال میراث سیاسی، فرهنگی و مذهبی به همه مذہبیون ایرانی و گروه‌های زبانی» و «نقش مهم دین در احیای میراث فرهنگی ایران استقلال و یکپارچگی آن» است. احمدی به پیروی از بلوم، بسیج همه گروه‌های مختلف مذهبی و زبانی برای یک آرمان ملی یا در دفاع از ایران به عنوان یک کل در مقابل تهدیدهای خارجی یا ارتقای وضعیت ملت از طریق تحولات سیاسی داخلی را هویت ملی می‌نامد (احمدی، ۲۰۱۲: ۱۳۳).

جان لیمبرت هویت ملی ایرانی را در چهار مورد بیان می‌کند: الف) رهبری کاریزماتیک، ب) انگیزه عمیق مذهبی، ج) توجه به عدالت و د) پذیرش روش‌های خارجی متناسب با ذائقه ایرانیان. بقای این چهار سنت تاریخی در دوره‌هایی که نیروهای قوی بیگانه ایرانیان را وادار به تغییر شکل زندگی سیاسی و اجتماعی ملت می‌کردند، بنیان هویت ملی را حفظ کرد (لیمبرت، ۱۹۸۷: ۴۵). در این پژوهش، تلاش شده است مؤلفه‌های مهم هویت ملی مانند تاریخ، سرزمین، فرهنگ و میراث فرهنگی، سیاست و زبان و ادبیات فارسی محور مدل مفهومی قرار گیرد و عناصر اصلی هویت ملی جوان ایرانی که به شکل صریح یا ضمنی و با کدهای مختلف در اسناد بالادستی آمده، در قالب هر یک از محورهای ذکر شده گردآوری شود.

نمودار شماره ۱. مدل مفهومی پژوهش

پیشینه و نوآوری پژوهش

محمد امینی (۱۴۰۱) در «سیاست‌گذاری هویت در نظام آموزشی کشور و توصیه‌های سیاستی آن» بیان داشته است که سیاست‌گذاری هویتی نظام آموزشی باید بسترهای لازم را برای توجه موزون و جامع‌نگر به همه عرصه‌های هویت واقع‌بینی و اجتناب از ایدئال‌گرایی صرف و مشارکت دادن هرچه بیشتر همه ذی‌نفعان، استفاده از ظرفیت‌های برنامه درسی پنهان مدارس، رشد همه ابعاد شخصیتی فراگیران (شناختی، عاطفی و مهارتی)، بهره‌گیری از توانمندی‌های نهادها و گروه‌های اجتماعی جامعه، استفاده مؤثر از کتب درسی، رشد صلاحیت‌های حرفه‌ای معلمان و لزوم تغییر سیاست‌گذاری‌های هویتی متناسب با تحولات زمانه فراهم کند. توجه جدی و عملی به توصیه‌های سیاستی ضمن کاهش چالش‌های هویتی نسل جوان، اثربخشی نظام آموزشی را در رشد هویت منسجم دانش‌آموزان افزایش می‌دهد.

مجید عباس‌زاده مرزبالی (۱۴۰۰) در «نقش سیاست‌گذاری اجتماعی در تقویت گرایش اعضای جامعه به هویت ملی» به این نتیجه دست یافته است که نیاز به عدالت اجتماعی و دسترسی برابر به منابع و امکانات، رابطه مهمی با موضوع هویت ملی دارد. هنگامی که دولت به‌عنوان نهاد اصلی سیاست‌گذار در کشور، بتواند منابع را به‌طور عادلانه توزیع کند، به تقویت گرایش مردم به هویت ملی کمک می‌نماید. دولت‌ها عمل توزیع را

از طریق فرایند سیاست‌گذاری اجتماعی انجام می‌دهند و در صورت اجرای صحیح این سیاست است که می‌توانند بر گرایش افراد به هویت ملی بیفزایند. به‌طور کلی، سیاست‌گذاری اجتماعی با تدارک رفاه برای اعضای جامعه و ایجاد رضایت در آنان، موجب ارتقای میزان پیوستگی آنان به نظام سیاسی و اجتماع ملی و در نهایت، تقویت تعلق خاطرشان به هویت ملی خود می‌شود.

مسعود گلچین و مهدی عباسی (۱۴۰۰) در «کاوشی در سیاست‌گذاری فرهنگی هویت کودک مطلوب در اسناد بالادستی جمهوری اسلامی ایران» بیان می‌دارد که مضمون مشترک و معنابخش همه مقوله‌های استخراج‌شده شامل کودک مؤمن، ایرانی-اسلامی، انقلابی و وفادار به باورها و ارزش‌های اسلام و انقلاب است. برخی از مقولات همچون «مؤمن»، «دوستدار محیط‌زیست»، «مشارکت‌جو»، «مسئولیت‌پذیر»، «شکوفه» و در نهایت «کنشگر»، با مقولات مستخرج از اسناد توسعه‌ای، قابل انطباق هستند.

یوسفی، عبدالباسط و همکاران (۱۳۹۹) در «عناصر و مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده هویت ملی ایرانی و نقش این مؤلفه‌ها در هویت‌یابی دانش‌آموزان» بیان داشتند که آموزش و پرورش در همه کشورها بزرگ‌ترین نیرو و سرمایه انسانی را در اختیار دارد؛ از این‌رو، یکی از بهترین راه‌های تحکیم و تقویت هویت ملی دانش‌آموزان به‌شمار می‌آید. مؤلفه‌های سرزمین، زبان، فرهنگ، تاریخ اسطوره‌ها، دین و مذهب و همچنین، نمادهایی مانند پرچم و سرود ملی و هنر ایرانی (موسیقی، معماری) از عناصر هویت‌ساز دانش‌آموزان هستند. هر کدام از این تحقیقات جداگانه به بررسی هویت، هویت ملی و راه‌های ارتقای آن پرداخته‌اند. پژوهش حاضر به دنبال واکاوی سیاست‌گذاری مؤلفه‌های هویت ملی جوانان در اسناد بالادستی جمهوری اسلامی ایران با استفاده از روش تحلیل مضمون است. در این راستا، اسناد مکتوب بالادستی همچون قانون اساسی، سند نهایی چشم‌انداز بیست‌ساله و سیاست‌گذاری در زمینه مؤلفه‌های هویت ملی جوانان مورد ارزیابی قرار گرفته که تاکنون با این دید به اسناد بالادستی نگاه نشده است. از دستاوردهای نظری و روشی مقالات پیشین در چهارچوب نظری استفاده شده و بعد نوآوری مقاله به دلیل تفاوت در هدف اصلی کاملاً مشهود است.

روش پژوهش

جهت‌گیری اصلی این پژوهش کاربردی و هدف آن اکتشافی است که با استفاده از روش اسنادی، اطلاعات موردنیاز تحقیق جمع‌آوری شده و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند.

پژوهش مبنایی این نوشتار با رویکرد کیفی انجام شده که نقش مهمی در بررسی عوامل و پیامدهای سیاست‌های عمومی و تحلیل فرایندهای سیاست‌گذاری دارند.

تکنیک تحلیل مضمون^۱ به تحلیل متون می‌پردازد و داده‌ها را در خود سازمان‌دهی و در قالب جزئیات توصیف می‌کند و می‌تواند فراتر رفته و جنبه‌های مختلف موضوع پژوهش را تفسیر کند. در تحلیل مضمون، الگویی در داده‌ها یافت می‌شود و حداقل به توصیف و سازمان‌دهی مشاهدات و تفسیر جنبه‌هایی از پدیده می‌پردازد (بویاتریس، ۱۹۹۸: ۴). پژوهشگر به دنبال یافتن الگوهای تکراری معنادار است و تکرار یعنی حداقل در دو مورد از متن بتوان به موضوعی دست پیدا کرد؛ بر این اساس، مطالبی که یک‌بار به‌کار رفته‌اند مضمون به حساب نمی‌آیند (آتراید استرلینگ، ۲۰۰۱: ۳۸۹). به‌طور کلی، روش تحلیل مضمون روشی برای دیدن متن، برداشت و درک صحیح از اطلاعات، تحلیل اطلاعات کیفی، مشاهده سیستماتیک شخص، تعامل، گروه، موقعیت، سازمان و یا فرهنگ و تبدیل داده‌های کیفی به داده‌های کمی است (بویاتریس، ۱۹۹۸: ۴).

با توجه به پیشرفت‌های اخیر در حوزه پژوهش‌های کیفی و مزایای کاربرد روش تحلیل مضمون در تحلیل سیاست‌گذاری فرهنگی، در این مقاله از این روش در پاسخ به سؤال اصلی مقاله استفاده شده است. جامعه این پژوهش را اسناد و مدارک مهم و بالادستی جمهوری اسلامی ایران از جمله قانون اساسی، سند مؤلفه‌های هویت ملی ایرانیان، سند تحول آموزش و پرورش و غیره تشکیل می‌دهد. در این راستا، برای انجام تحلیل تماتیک ابتدا محورهای ناظر به مسئله هویت ملی جوانان مشخص شده و سپس ذیل هر محور، جدول مربوط به همه بندهای ناظر به مسئله مذکور به صورت مبسوط توضیح داده شده است. شایان ذکر است جداول سیاستی شامل سه حوزه و محور است: الف) محتوای (متن) سیاست شامل بند یا ماده سیاستی ناظر به مسئله مرتبط به آن است؛ ب) تحلیل سیاست که جان‌مایه و عصاره بند یا ماده سیاستی ناظر به مسئله ذیل آن است و ج) نام سند سیاستی که بند یا ماده سیاستی ناظر به مسئله مرتبط به آن، از این سند اخذ و استخراج شده است. در جدول شماره ۲ اسناد مهمی که در ارتباط با هویت ملی مورد پژوهش قرار گرفته و مدل مفهومی مدنظر این پژوهش ترسیم شده است.

۱. Term Analysis

جدول شماره ۲. اسناد مورد بررسی

شماره	نام سند	تاریخ تصویب
۱	قانون اساسی	۱۳۵۸
۲	اصول سیاست‌گذاری فرهنگی ایران	۱۳۷۰
۳	سیاست‌های کلی (حاکم بر) برنامه مصوب دوم توسعه	۱۳۷۴
۴	سیاست‌های کلی (حاکم بر) برنامه مصوب سوم توسعه	۱۳۷۹
۵	سیاست‌های کلی (حاکم بر) برنامه مصوب چهارم توسعه	۱۳۸۴
۶	سند نهایی چشم‌انداز بیست‌ساله	۱۳۸۲
۷	سند هویت ملی ایرانیان	۱۳۸۶
۸	سیاست‌های کلی (حاکم بر) برنامه مصوب پنجم توسعه	۱۳۹۰
۹	سیاست کلی آمایش سرزمین	۱۳۹۰
۱۰	برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران	۱۳۹۱
۱۱	نقشه مهندسی فرهنگی	۱۳۹۱
۱۲	سیاست‌های کلی ایجاد تحول در نظام آموزش و پرورش	۱۳۹۲
۱۳	سند تحول بنیادین شورای عالی انقلاب فرهنگی	۱۳۹۲
۱۴	سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه	۱۳۹۵

یافته‌های پژوهش

محور اول: تاریخ و هویت ایرانی-اسلامی

این محور به سیاست‌هایی مربوط می‌شود که به آشنایی جوانان با حکومت‌های ایرانی، مفاخر ادبی، مناسبت‌های سال شمسی و تقویت هویت اسلامی-ایرانی، روح معنویت، تعبد و توحید، رشد فضایل اخلاقی، افتخار به ایرانی بودن خود، توجه به دیانت و غیره تأکید دارد. حافظه تاریخی در مسیر عبور از گذشته تا حال، فراز و فرودهای بسیاری را تجربه کرده و بهره‌گیری از نقاط قوت گذشته و اصلاح ضعف‌ها، به روشن‌تر شدن مسیر آینده کمک خواهد کرد (سند مؤلفه‌های هویت ملی ایرانیان، ۱۳۸۶: بند ۶). هویت ایرانی در بحث تاریخ و دین از اسلام و ایرانیت جدا نیست. مؤلفه‌های هویت ایرانی-اسلامی شامل ارزش‌های ملی، دینی، فرهنگی و اجتماعی است (قیصری، ۱۳۸۶: ۴۸).

رشد روح معنویت و تعبد و توحید، هم‌زمان با افتخار به ایرانی بودن خود، آشنایی با حکومت‌ها و سلسله‌های ایرانی، مفاخر ادبی و شخصیت‌ها، آشنایی با مناسبت‌های سال شمسی، فراهم‌سازی وسایل ارتقای اعتقادی جوانان (فرهنگ مقاومت و ایثار و رشد آن در جامعه)، توجه به ارزش‌ها و معرفت‌های دینی هم‌زمان با توجه به ارزش‌های ملی و حفظ میراث فرهنگی با تأکید بر سمبل‌های تاریخی نقش معنوی، اسوه‌ای، هدایتی و

تربیتی پیامبر اکرم (ص) و حضرت فاطمه زهرا (س) و ائمه معصومین (ع) به‌ویژه امام زمان (عج) از جمله مؤلفه‌های بیان‌شده در اسناد بالادستی در ارتباط با تاریخ و هویت ایرانی-اسلامی است.

جدول شماره ۳. محور اول: تاریخ و هویت ایرانی-اسلامی

محتوای سیاست	تحلیل سیاست	نام سند سیاستی
لزوم تقویت هویت اسلامی - ایرانی با وجود اقوام مختلف در ایران و رشد روح معنویت و تعبد و توحید هم‌زمان با افتخار به ایرانی بودن خود که این امر توجه به دیانت جوانان را می‌طلبد.	توجه به مبانی دین مبین اسلام و دیانت جوانان می‌تواند روحیه تعبد و معنویت را در جوانان بالا برد. این امر استقلال و خودباوری را به همراه دارد.	سند تحول بنیادین شورای انقلاب فرهنگی (۱۳۹۲) ^۱
		سند چشم‌انداز (۱۳۸۲)
		ماده ۱ قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۰)
توجه به عمق تاریخ هویت اسلامی-ایرانی، ارزش‌ها و معرفت‌های دینی هم‌زمان با توجه به ارزش‌های ملی و حفظ میراث فرهنگی با تأکید بر سمبل‌های تاریخی نقش معنوی، اسوه‌ای، هدایتی و تربیتی پیامبر اکرم (ص) و حضرت فاطمه زهرا (س) و ائمه معصومین (ع) به‌ویژه امام زمان (عج)	ارتقای هویت ایرانی-اسلامی باید با هم‌زمانی نگاه به تاریخ و هویت دینی ایرانیان باشد تا در افراد نهادینه شود. با سیاست‌گذاری درست و با هدف می‌توان به این سیاست دست یافت.	بند ۱۸ مبانی نقشه مهندسی فرهنگی (۱۳۹۱)
		قانون برنامه پنج‌ساله دوم توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۷۴)
		قانون برنامه پنج‌ساله سوم توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۷۹)
		قانون برنامه پنج‌ساله چهارم توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۴)
		بند ۱ و ۲ و ۳ مبانی نقشه مهندسی فرهنگی (۱۳۹۱)
		سند هویت ملی ایرانیان (۱۳۸۶)
		برنامه درسی ملی شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۹۱)
اصل بازشناسی، ارزیابی موارد و سنن تاریخی و ملی در عرصه‌های مختلف دینی، علمی، ادبی و هنری و فرهنگ عمومی و	توجه به تاریخ و گذشته کشور و برنامه‌ریزی صحیح در جهت گنجاندن این مطالب در کتب درسی	قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۰)
		بندهای ۶۹، ۷۱، ۷۲ و ۷۳ قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه

۱. در حدود ۸۴ مورد به هویت ملی تاریخی پرداخته است.

جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۵)	مدارس کمک شایانی در جهت تقویت آن در میان جوانان خواهد کرد.	نگاهبانی از مآثر و مواریت اسلامی و ملی و حفظ و احیای دستاوردهای مثبت و ارزشمند تمدن اسلام در ایران
اصول سیاست‌گذاری فرهنگی ایران (۱۳۷۰)		
برنامه درسی ملی شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۹۱)		

محور دوم: عشق به جغرافیای ایران و لزوم دفاع از آن در برابر بیگانگان

با توجه به این مطلب که هویت ملی هر ملت در درجه نخست زاینده محیط جغرافیایی آن ملت است، زیرا محیط جغرافیایی تبلور فیزیکی و عینی ملموس و مشهود هویت ملی به حساب می‌آید، در این حوزه باید از سیاست‌هایی یاد کرد که ناظر به شناخت جغرافیای سرزمین ایران و عشق به آن، رشد حس دفاع از میهن در مقابل دشمنان و ساخت ایرانی بدون اتکا به امریکا، شوروی و انگلستان است. در مجموع، در اسناد بالادستی مطالعه شده ۷۸ بند سیاستی وجود دارد که به جغرافیای ایران توجه دارد (قادری حاجت و گل کرمی، ۱۳۹۹: ۵۸). حضور فعال جوانان در دفاع از سرزمین، ایجاد انگیزه و علاقه وطن‌دوستی در جهت حفظ استقلال وطن و مرزهای سیاسی، عشق به سرزمین و حفظ و تعالی محیط‌زیست، میراث فرهنگی و سرمایه‌های طبیعی ایران از جمله مؤلفه‌های بیان شده در محور عشق به جغرافیای ایران و لزوم تلاش در رشد و پیشرفت آن است.

جدول شماره ۴. محور دوم: عشق به جغرافیای ایران و لزوم تلاش در رشد و پیشرفت آن

نام سند سیاستی	تحلیل سیاست	محتوای سیاست
جهت‌گیری‌های ملی آمایش سرزمین (۱۳۹۰)؛ بند ۸۳ ماده ۱	توجه به جایگاه جغرافیای فرهنگی و سیاسی ایران در رسیدن به این هدف کمک خواهد کرد.	لزوم آشنایی جوانان با جغرافیای فرهنگی، داشتن حس میهن‌دوستی و عشق به وطن و مقابله با دشمنان این سرزمین - تقویت انسجام ملی و ارتقای هویت اسلامی-ایرانی اقوام مختلف و مشارکت آنان در اداره امور، توسعه و امنیت مناطق مختلف کشور
سند هویت ملی ایرانیان (۱۳۸۶)	با توجه به بحث ایشار و شهادت در آموزه‌ها، دین مبین	حضور فعال جوانان در دفاع از سرزمین «ملیت، حدودش حدود

اصل نهم قانون اساسی ۱۳۵۸	اسلام و پرورش حس وطن دوستی از جمله مصادیقی هستند که به کمک آنها می توان هویت ملی جوانان را در عشق به وطن پروراند و پاسداری از منافع کشور را افزایش داد. سیاست درباره ملی گرایی را ذیل اسلامی بودن تعریف می کنند و معنایی را که پان ایرانیست ها از هویت ملی دارند، طرد می کنند.	اسلام است و اسلام هم تأیید می کند او را. ممالک اسلامی را باید حفظ کرد. دفاع از ممالک اسلامی جزء واجبات است؛ لکن نه اینکه ما اسلامش را کنار بگذاریم و بنشینیم فریاد ملیت بزنیم و پان ایرانیسم». ایجاد انگیزه و علاقه وطن دوستی در جهت حفظ استقلال وطن و مرزهای سیاسی
سند تحول بنیادین شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۹۲)		وطن دوستی و عشق به سرزمین و حفظ و تعالی محیط زیست، میراث فرهنگی و سرمایه های طبیعی ایران
سیاست کلی آمایش سرزمین (۱۳۹۰) بند ۴ ز	این مهم از طریق سیاست گذاری در زمینه توسعه و رشد هویت ایرانی-اسلامی و شناسایی جایگاه سرزمین ایران در منطقه و جهان و توجه به گذشته تاریخی سرزمین محقق می شود.	ایجاد و تقویت نهادها و تشکل های منطقه ای در زمینه های گوناگون به ویژه علمی، فرهنگی، اقتصادی، و زیست محیطی با بهره گیری از عناصر هویت ایرانی-اسلامی، قابلیت ها و مزیت های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و طبیعی سرزمین، با هدف ارتقای جایگاه بین المللی سرزمین ایران
جهت گیری های ملی آمایش سرزمین (۱۳۹۰)؛ بند ۸۴ ماده ۱	منوط به سیاست گذاری در زمینه حفظ ارزش ها و سرمایه های اجتماعی کشور است.	تقویت پیوندهای مناطق مرزی با داخل کشور با رویکرد وحدت و یکپارچگی اجتماعی و ارتقای سرمایه های اجتماعی ملی در پهنه سرزمین ایران

محور سوم: حس تعلق به نظام سیاسی و ارزش‌های مشروع جمهوری اسلامی ایران

این محور ناظر به سیاست‌هایی به منظور تأمین و حفظ منافع ملی کشور است. ایجاد حس افتخار به پرچم و سرود جمهوری اسلامی در میان مردم و به‌ویژه نسل جوان و شناخت نسبت به تأثیرگذاری ایران در منطقه، تعهد به قوانین کشور، توجه به ارزش‌های اسلامی، انقلابی، ملی و توجه به قانون اساسی و ولایت‌فقیه، ولایت‌مداری در تمام ساحت‌ها برای تحقق در جامعه، عدل جهانی (جامعه مهدوی)، نقش معنوی، اسوه‌ای، هدایتی و تربیتی پیامبر اکرم (ص) و حضرت فاطمه زهرا (س) و ائمه معصومین (ع) به‌ویژه امام زمان (عج)، استکبارستیزی، دفاع از محرومان و مستضعفان و ارزش‌های انقلاب اسلامی در اسناد اشاره شده است. از سال ۱۳۶۸ به بعد روایت‌های مربوط به سیاست‌های سرزمین و ملت ایران در ذیل الگوی اسلامی و ایرانی قرار گرفته است.

جدول شماره ۵. محور سوم: حس تعلق به نظام سیاسی و ارزش‌های مشروع جمهوری اسلامی ایران

نام سند سیاستی	تحلیل سیاست	محتوای سیاست
اصل ۱۵۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۵)	سیاست جمهوری اسلامی ایران در مبارزه برای احیای حق‌طلبانه مستضعفان در برابر مستکبران در هر نقطه از جهان نشان از این سیاست دارد. نکته مهم در این سیاست شناخت خود است تا استقلال به‌دست آید.	جمهوری اسلامی ایران سعادت انسان در کل جامعه بشری را آرمان خود می‌داند و استقلال و آزادی و حکومت حق و عدل را حق همه مردم جهان می‌شناسد؛ بنابراین، در عین خودداری کامل از هرگونه دخالت در امور داخلی ملت‌های دیگر، از مبارزه حق‌طلبانه مستضعفان در برابر مستکبران در هر نقطه از جهان حمایت می‌کند.
قانون برنامه پنج‌ساله سوم توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۷۹)	جوان ایرانی در رسیدن به هویت مطلوب سیاسی باید به سخنان این دو بزرگوار توجه کند تا جوانی با هویت انقلابی شکل گیرد.	توجه به اندیشه‌های امام و رهبری و آرمان‌های انقلابی در عین تقویت هویت اسلامی-ایرانی که زمینه‌سازی برای ظهور منجی فراهم کرد و این امر نیازمند ولایت‌مداری و پیروی از ولایت‌فقیه است.
قانون برنامه پنج‌ساله چهارم توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۴)		
قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۰)		
سند هویت ملی ایرانیان (۱۳۸۶)		

قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۵)	کامیابی در این موضوع منوط به سیاست‌گذاری درست در زمینه ارزش‌های اسلامی و بحث ایثار و شهادت در جامعه است.	رشد عدالت‌خواهی و افزایش فرهنگ ایثار، شهادت و از خودگذشتگی، توجه به ارزش‌های اسلامی، انقلابی، ملی
سند تحول بنیادین شورای عالی انقلاب فرهنگی ۱. (۱۳۹۲)	مبارزه با استکبار جهانی و صهیونیسم بین‌الملل، احترام به حقوق انسان‌ها، احترام به پیمان‌های معتبر جهانی دیدگاه مثبت مردم را نسبت به نظام جمهوری اسلامی ارتقا داد.	توجه به قانون اساسی ولایت‌مداری در تمام ساحت‌ها برای تحقق جامعه عدل جهانی (جامعه مهدوی)، استکبارستیزی، دفاع از محرومان و مستضعفان و ارزش‌های انقلاب اسلامی به منظور پرورش نظام مردم‌سالار دینی، جایگاه و رسالت جهانی ایران اسلامی در جهان افزایش داده شود.
برنامه درسی ملی شورای عالی انقلاب فرهنگی ۲. (۱۳۹۱)		

محور چهارم: فرهنگ و میراث فرهنگی در اسناد بالادستی

بعد فرهنگ و میراث فرهنگی به آثار مادی و معنوی به‌جامانده از گذشته گفته می‌شود که بر هویت فرهنگی یک جامعه انسانی دلالت دارد و برای مطالعه جوامع، اقوام، ملل و نیز بازشناسی آثار مادی تمدن‌ها و سیر تشکیل و تکامل آن‌ها سندی باارزش به‌شمار می‌آید (هاشمی و قربانعلی‌زاده، ۱۳۹۳: ۵۲). بعد فرهنگی هویت ملی نیز از مهم‌ترین اجزای هویت ملی یک جامعه است. این محور شامل سیاست‌هایی می‌شود که بر شناخت آیین‌ها و سنت‌های عام، جشن‌ها و اعیاد، ارزش‌های سنتی، لباس و طرز پوشش، معماری بناها و مکان‌ها، رسوم، عرف و هنرهای ملی و بومی اشاره دارد. تعمیق ارزش‌های اسلامی، باورهای دینی و اعتلای معرفت دینی، طراحی، تولید، توزیع و صدور خدمات و محصولات فرهنگی، هنری و سینمایی، رسانه‌ای، صنایع دستی و تقویت هنرهای فرهنگی و اجتماعی و روحیه کار جمعی، ابتکار، ترویج فرهنگ مقاومت و ایثار، تبلیغ ارزش‌های اسلامی و انقلاب اسلامی از دیگر موارد مورد تأکید در این محورها است؛ چراکه فرهنگ عنصر هویت‌ساز در جامعه بوده و هویت دینی به‌عنوان دال مرکزی گفتمان هویت ملی به‌شمار می‌رود.

۱. در حدود شانزده مورد به هویت ملی سیاسی پرداخته شده است.

۲. در حدود سه مورد به هویت ملی سیاسی پرداخته شده است.

جدول شماره ۶. محور چهارم: فرهنگ و میراث فرهنگی

نام سند سیاستی	تحلیل سیاست	محتوای سیاست
پاراگراف دوم متن سند چشم‌انداز (۱۳۸۲)	با سیاست‌گذاری درست و واقعی می‌توان به اهداف رسید و در ذهن جوانان ایرانی عشق به ملیت ایرانی-اسلامی را جا داد و نهادینه کرد و رشد سبک زندگی ایرانی-اسلامی را در میان جوانان مشاهده کرد.	- لزوم تقویت هویت اسلامی-ایرانی در عمل و رفتار اخلاقی و اجتماعی جوانان (سبک زندگی اسلامی) و درعین اقتدار فرهنگ، لزوم آشنایی با میراث فرهنگی، صنایع‌دستی و معماری ایران، تعاون و همکاری اجتماعی، رشد روحیه مطالعه و تحقیق، رشد فعالیت‌های جهادی، مبارزه با آسیب‌های اجتماعی، نظم و قانون‌گرایی (نشان از فرهنگ‌سازی در این موارد را دارد).
بند ۱۶ و ۱۷ مبانی نقشه مهندسی فرهنگی (۱۳۹۱)		- توسعه زیرساخت‌های ارتباطی و خدماتی گردشگری با هدف تسهیل دسترسی و استفاده از اماکن، ابنیه و محوطه‌های با ارزش تاریخی ثبت جهانی و ثبت ملی شده و قطب‌ها و مناطق نمونه گردشگری (از جنبه میراث فرهنگی و طبیعی) در اولویت است.
سند تحول بنیادین شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۹۲)		شناخت آداب و سنن اقوام مختلف ایرانی، آشنایی با نمادها و اسطوره‌های ملی و ارج نهادن به مناسبت‌های ملی و این مهم که هویت ملی فراتر از هویت قومی افراد است.
بند ۴۵ و ۶۸ قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۵)		تربیت یک نسل برای آینده با برنامه‌ریزی و سیاست درست محقق خواهد شد و نیازمند زمان است.
جهت‌گیری‌های ملی آمایش سرزمین (۱۳۹۰)، بند ۲۴ ماده ۱		لزوم مسئولیت‌پذیری و پرورش روحیه احترام به قانون، نظم‌پذیری درعین حفظ محیط‌زیست و صرفه‌جویی و تشویق به کار گروهی، داشتن فرهنگ کار، قداست
برنامه درسی ملی شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۹۲)	گنجاندن مفاهیم شناختی و آشنایی با تاریخ ایران نیازمند سیاست‌گذاری درست و دقیق است تا این شناخت در دل‌وجان جوانان نهادینه شود.	
اصل نوزدهم قانون اساسی ۱۳۵۸		
قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۰)		
قانون برنامه پنج‌ساله دوم توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۷۴)		
اصل دهم قانون اساسی (۱۳۵۸)		

قانون برنامه پنج‌ساله سوم توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۷۹)	ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی در آن‌ها است. رشد همه‌جانبه و نهادینه کردن ارزش‌ها در درون انسان‌ها به تقویت رابطه‌های انسانی و رشد و تعالی جامعه کمک خواهد کرد.	خانواده، انواع مشارکت آموزش هنر، مشارکت در امور دینی، فرهنگ و هنر و میراث فرهنگی، توجه به خانواده، رشد آگاهی‌ها
مبانی نقشه مهندسی فرهنگی (۱۳۹۱)		داشتن روحیه تعبد، معنویت، توحید و معارف قرآن و لزوم آشنایی جوانان با خاندان حضرت خاتم‌الانبیاء (ص)، ائمه معصوم، امام خمینی (ره)، فردوسی، ابن‌سینا، سهروردی، صائب تبریزی، سعدی، حافظ، مولانا، شمس تبریزی، نظامی گنجوی، خاقانی شیروانی، ناصر خسرو قبادیانی
بند ۲، ۳ و ۵ سند هویت ملی ایرانیان (۱۳۸۶)		
سند تحول بنیادین شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۹۲)		

محور پنجم: پاسداشت زبان و ادبیات فارسی

این محور سیاست‌هایی را شامل می‌شود که بر مراقبت «زبان به‌عنوان مسیری استراتژیک در نفوذ فرهنگی»، حفظ و حراست از آن ضمن ایجاد وحدت، همبستگی اجتماعی و فرهنگی تأکید دارند. در ماده ۳ قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران به منظور حفظ و پاسداشت زبان و ادبیات فارسی، دولت موظف است راهبردهایی همچون اقدام برای حذف اسامی لاتین از سردر اماکن عمومی، شرکت‌ها و بسته‌بندی کالاهای غیرصادراتی و کلیه استانداردهای لازم برای خط و زبان فارسی را انجام دهد و در سیاست‌های خود در نظر بگیرد.

جدول شماره ۷. محور پنجم: پاسداشت زبان و ادبیات فارسی

نام سند سیاستی	تحلیل سیاست	محتوای سیاست
قانون برنامه پنج‌ساله چهارم توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۴)	با تدوین برنامه‌هایی در جهت جلوگیری از ورود واژگان بیگانه به زبان فارسی و تقویت زبان در میان جوانان به نگهداری و پاسداشت آن کمک کرد.	پاسداری از زبان فارسی و لزوم آشنایی با زبان قرآن (عربی) در برنامه درسی جمهوری اسلامی ایران.
ماده ۳ قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۰)	درعین حال، توجه به سیاست‌گذاری‌های کلان زبانی نیز بسیار مؤثر است.	
بند ۵ سند هویتی (۱۳۸۶)		

سند تحول بنیادین شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۹۲) ^۱	بر این اساس، آموزش و پرورش و فرهنگستان زبان و ادب فارسی باید بتوانند به شکلی بهینه از ابزار برای تحقق این اهداف نظام استفاده کنند.	تقویت گرایش به زبان و ادبیات فارسی به‌عنوان زبان مشترک. حفظ زبان فارسی از تحریف و وارد شدن واژگان بیگانه و نام‌های خارجی.
اصل پانزدهم قانون اساسی ۱۳۵۸		
برنامه درسی ملی شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۹۲) ^۲		به‌کارگیری مهارت‌های زبان و ادبیات فارسی و زبان عربی به‌عنوان زبان دین و مهارت‌های یک زبان خارجی در چهارچوب بخش انتخابی (نیمه‌تجویزی) برنامه درسی با رعایت اصل تثبیت و تقویت هویت اسلامی ایرانی.
سند تحول بنیادین شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۹۲)	کامیابی در این موضوع منوط به سیاست‌گذاری درست درباره زبان و ادبیات فارسی است.	
مبانی نقشه مهندسی فرهنگی (۱۳۹۱)		

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

مفهوم سیاست‌گذاری فرهنگی بیش‌ازپیش مورد توجه قرار گرفته و نقش دولت‌ها در برنامه‌ریزی فرهنگی و شکل دادن به سیاست‌های فرهنگی اهمیت یافته است. امروزه در اسناد سیاست‌گذاری سعی می‌شود جهت‌گیری‌ها معطوف به عمل باشند و حکم نقشه راه را داشته باشند. دولت سعی دارد که در هویت‌بخشی به شهروندان به‌ویژه جوانان نقش‌آفرینی مؤثر داشته باشد. دوره جوانی بسیار مهم و حساس بوده و داشتن هویت و هویت ملی مدنظر حاکمیت در جوانان که نیروهای فعال یک جامعه را تشکیل می‌دهند، در پیشبرد اهداف جامعه و کمک به حفظ ثبات آن نقش بسیار مهمی دارد. این مهم به دولت کمک خواهد کرد تا مبانی و اصول حاکمیتی در همه عرصه‌ها به‌ویژه عرصه فرهنگی دستخوش تغییر و تحول و حتی بحران نشود. هویت ملی بسترمند و محصول زمان بوده و رخدادها و عوامل مختلفی بر آن تأثیر می‌گذارد. تکوین بهینه آن نیازمند سیاست‌ها و راهبردهای مختلف است. پنج محور «تاریخ و هویت ایرانی اسلامی»، «عشق به جغرافیای ایران و لزوم دفاع از آن در برابر بیگانگان»، «حس تعلق به نظام

۱. حدود هجده مورد شاخصه زبان و ادبیات فارسی در آن یافت شده است.
 ۲. در حدود هفده کلید واژه و مفهوم به زبان و ادبیات فارسی پرداخته شده است.

سیاسی و ارزش‌های مشروع جمهوری اسلامی ایران»، «فرهنگ و میراث فرهنگی» و «پاسداشت زبان و ادبیات فارسی» عناصر اصلی هویت ملی جوانان را در اسناد بالادستی شکل می‌دهند.

سیاست‌گذاران جمهوری اسلامی ایران به مؤلفه‌های هویت ملی در قالب اسناد بالادستی به‌صورت ضمنی و در قالب مفاهیم و مضامینی اشاره کرده‌اند و مطالعه نشان داده که قوانین توسعه‌ای کشور، مطابق با آرمان‌های انقلابی، قانون اساسی و اظهارات رهبران و مدیران جمهوری اسلامی ایران، خواهان جوانی هستند که به ارزش‌ها و فرهنگ ایرانی-اسلامی مؤمن بوده و دارای روحیه و رفتار انقلابی باشد. در بررسی اسناد بالادستی، هر انسانی در جامعه اسلامی ایران باید دارای ویژگی‌های تعهد، حافظ ارزش‌های خانواده، خلاق، قانون‌گرا، تعامل‌گرای فرهنگی، شکوفا، طالب دانش، کنشگری فعال و غیره به‌طورکلی، جوان مؤمن حامی کشور باشد. نکته مهم وجود سه سازه جوان مؤمن، جوان ایرانی و جوان انقلابی در این متون بوده است. سیاست‌گذاران جمهوری اسلامی ایران بنابر آرمان‌های انقلابی خود قصد داشتند جوانی با ویژگی‌های بالا تربیت کنند.

به‌نظر می‌رسد به لحاظ وجود قوانین و اسناد بالادستی در زمینه رشد مؤلفه‌های هویت ملی مشکلی وجود ندارد، بلکه مشکل اساسی در تحقق عملی و عینی این مهم است که پیشنهاد می‌شود با موانع آن مبارزه کرد. توصیه می‌شود از نامتوازن بیان‌شدن مؤلفه‌های هویت ملی در اسناد بالادستی، برای مثال بی‌توجهی به بعد سرزمینی، زبان و ادب فارسی و توجه بیشتر به فرهنگ و میراث فرهنگی و اجتماعی پرهیز شود. توجه توأمان و تقریباً یکسان به ابعاد و مؤلفه‌های هویت ملی در اسناد بالادستی از اهمیت بسزایی برخوردار است.

در این میان، انجام راهکارهای پیشنهادی زیر می‌تواند به سیاست‌گذاری در زمینه افزایش و رشد هویت ملی در جوانان کمک کند:

سیاست‌هایی همچون بالا بردن سطح آگاهی جوانان نسبت به هویت ملی، استفاده از رسانه‌ها و وسایل ارتباط جمعی جهت ارائه‌ی الگوهای مناسب ملی و مذهبی، بهره‌گیری از فرصت‌هایی که در رابطه با جوانان پیش می‌آید مانند روز ۱۱ شعبان، مصادف با میلاد حضرت علی اکبر (ع) که در تقویم هجری قمری به‌عنوان روز جوان در نظر گرفته شده است، ایجاد اعتماد به نفس در جوانان با تکیه بر پیشینه‌ی هویت و فرهنگ ملی و فراهم نمودن امکان حضور فعال جوانان در حوزه‌های مختلف علمی، اقتصادی، سیاسی و غیره.

منابع

- آزاد ارمکی، تقی؛ منوری، نوح (۱۳۸۹). «ارائه مدلی برای تحلیل محتوای سیاست‌های فرهنگی»، *مطالعات فرهنگی و ارتباطات*. شماره ۲۰: ۴۷-۷۶.
- احمدی، حمید (۱۳۹۰). *بنیادهای هویت ملی ایرانی: چهارچوب نظری هویت ملی شهروند محور*. تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- اشتریان، کیومرث (۱۳۸۱). *روش سیاست‌گذاری فرهنگی*. تهران: کتاب آشنا.
- ----- (۱۳۸۹). *متغیرهای استراتژی در سیاست‌گذاری فرهنگی*. تهران: نشر میزان.
- اشرف، احمد (۱۳۹۵). *هویت ایرانی از دوران باستان تا پایان پهلوی*. تهران: نشر نی.
- امینی، محمد (۱۴۰۱). «سیاست‌گذاری هویت در نظام آموزشی کشور و توصیه‌های سیاستی آن»، *مطالعات راهبردی فرهنگ*. دوره ۲. شماره ۴: ۹-۲۸.
- انصاری، منصور (۱۳۸۳). *ناسیونالیسم: نظریه، ایدئولوژی، تاریخ*. تهران: مؤسسه مطالعات ملی.
- بیگدلی، علی (۱۳۸۳). *سیر تحول و تکوین هویت ملی در ایران، گفتارهایی درباره هویت ملی*. تهران: انتشارات تمدن ایرانی.
- حاجبانی، ابراهیم (۱۳۷۹). «تحلیل جامعه‌شناختی هویت ملی در ایران و طرح چند فرضیه»، *فصلنامه مطالعات ملی*: ۱۹۳-۲۲۸.
- حاجبانی، ابراهیم؛ فولادی سپهر، سارا (۱۳۸۹). «بررسی رابطه بین هویت ملی و هویت مذهبی در اقوام ایرانی»، *پژوهشنامه علوم اجتماعی*. سال چهارم. شماره چهارم: ۳۳-۵۴.
- رفیع، حسین؛ عباس‌زاده، مجید (۱۳۹۹). «چالش‌های ناشی از فرایند جهانی شدن و فضای مجازی برای هویت ملی ایران و راهکارهای مقابله با آن‌ها»، *مجله سیاست و روابط بین‌الملل*. دوره ۳. شماره ۶: ۸۵-۱۱۱.
- سند مؤلفه‌های هویت ملی ایرانیان (۱۳۸۶). *مصوبه شورای فرهنگ عمومی کشور مورخ ۱۳۸۶/۱۲/۲۱*.
- شرفی، محمدرضا (۱۳۸۰). *جوان و بحران هویت*. تهران: انتشارات سروش، چاپ دوم.
- صنیع اجلال، مریم (۱۳۸۴). *درآمدی بر فرهنگ و هویت ایرانی*. تهران: نشر مؤسسه مطالعات ملی.
- عباس‌زاده مرزبالی، مجید (۱۴۰۰). «نقش سیاست‌گذاری اجتماعی در تقویت گرایش اعضای جامعه به هویت ملی». *بحران‌پژوهی جهان اسلام*. دوره ۸. شماره ۴: ۱-۱۶.
- عبداللهی، محمد (۱۳۷۴). «هویت جمعی، دینامیسم و مکانیسم تحول آن در ایران»، *نامه انجمن جامعه‌شناسی ایران*: ۶۳-۸۳.
- علیزاده اقدم، محمداقبر؛ شیری، محمد؛ اجاقلو، سجاد (۱۳۸۹). «نقش آموزش در ارتقای شاخص‌های هویت ملی»، *فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران*. دوره ۳. شماره ۱. شماره پیاپی ۹: ۱۸۱-۲۰۷.
- فرخی، میثم (۱۳۹۴). «واکاوی سیر سیاست‌گذاری فرهنگی مسجد در دهه دوم انقلاب اسلامی (۱۳۷۸-۱۳۶۸): تحلیل اسناد بالادستی جمهوری اسلامی ایران»، *فصلنامه راهبرد اجتماعی فرهنگی*. سال پنجم. شماره هجدهم: ۱۹۷-۲۱۹.
- قادری حاجت، مصطفی؛ گل‌کرمی، عابد (۱۳۹۹). «بررسی و تحلیل نگرش ژئوپلیتیکی اسناد بالادستی آمایش سرزمین ایران»، *فصلنامه ژئوپلیتیک*. سال شانزدهم. شماره ۲: ۵۸-۸۷.
- قربانی، قدرت‌الله (۱۳۸۳). «هویت ملی از دیدگاه شهید مطهری»، *فصلنامه مطالعات ملی*. دوره پنجم. شماره ۱۸: ۶۳-۸۶.
- قیصری، نورالله (۱۳۸۶). *روشنفکران ایران و هویت*. تهران: تمدن اسلامی.
- کشاورز، مصطفی؛ میرزایی، فاطمه (۱۳۹۹). «بلوغ و بحران هویت در دوران نوجوانی و نقش آن در

- دوست یابی»، فصلنامه روان‌شناسی و علوم رفتاری ایران. سال پنجم. شماره ۲۲: ۱۴۲-۱۳۴.
- گلچین، مسعود؛ عباسی، مهدی (۱۴۰۰). «کاوشی در سیاست‌گذاری فرهنگی هویت کودک مطلوب در اسناد بالادستی جمهوری اسلامی ایران»، دین و سیاست فرهنگی. دوره ۸، شماره ۲: ۹۱-۱۲۲.
- گودرزی، حسین (۱۳۸۴). گفتارهایی درباره جامعه‌شناسی هویت در ایران. تهران: تمدن ایرانی (وابسته به مطالعات ملی).
- مطهری، مرتضی (۱۳۷۲). انسان کامل. تهران: انتشارات صدرا.
- ملک محمدی، حمیدرضا (۱۳۸۵). «سیاست‌گذاری دانش و روش»، فصلنامه سیاست داخلی: ۱۷۷-۱۹۰.
- معین، محمد (۱۳۷۱). فرهنگ معین. تهران: امیرکبیر. چاپ هشتم.
- میلر، دیوید (۱۳۸۳). ملیت. ترجمه داوود غرایاق زندی. تهران: مؤسسه مطالعات ملی.
- منتظر قائم، محمد مهدی (۱۳۷۹). «رسانه‌های جمعی و هویت»، مطالعات ملی. سال دوم. شماره ۴: ۲۷۹-۲۲۵.
- ناظمی اردکانی، مهدی؛ کشاورز، سوسن (۱۳۸۵). «مبانی نظری مدیریت تحول فرهنگی در ایران»، خبرگزاری فارس نیوز. قابل دسترس در: <http://www.farsnews.com/newstext.php?nn=8606210336>
- هاشمی، سید ضیا؛ قربانعلی‌زاده، مژده (۱۳۹۳). «هویت ملی در کتب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی»، فصلنامه مطالعات ملی. دوره پانزدهم. شماره ۴: ۷۱-۴۹.
- همایون، محمد هادی؛ جعفری، نادر (۱۳۸۷). «درآمدی بر مفهوم و روش سیاست‌گذاری فرهنگی»، فصلنامه اندیشه مدیریت. سال دوم. شماره ۲: ۳۶-۵.
- یوسفی، عبدالباست؛ اقبالی صاحب، فروزان (۱۳۹۹). «عناصر و مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده هویت ملی ایرانی و نقش این مؤلفه‌ها در هویت‌یابی دانش‌آموزان»، هشتمین کنفرانس بین‌المللی روان‌شناسی، مشاوره و علوم تربیتی.
- Ahmadi, Hamid. (2012). "Unity within Diversity: Foundations and Dynamics of National Identity in Iran". *International Journal of Social Sciences (IJSS)*. Vol.2, No.1. pp:127-147.
- Attride-Stirling, J. (2001). "Thematic Networks: An Analytic Tool for Qualitative Research", *Qualitative Research*, Volume 1, Issue 3, <https://doi.org/10.1177/146879410100100307>: 385-405.
- Boyatzis, R. E. (1998). *Transforming Qualitative Information: Thematic Analysis and Code Development*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Bridwell, W. B & Chang, E. C. (1997). "Distinguishing between anxiety, depression and hostility: Relations to anger-in, anger-out, and anger control", *Personality and Individual Differences*. Volume 22, Issue 4, April 1997: 587-590.
- Burke, P. (1991), "Identity Process and Social Stress", *American Sociological Review*. 1991. Vol 56, Issue 6: 836-849.
- Heis, David, R. (1998). *The Problem of Solidarity*. Routledge.
- Limbert, John W. (1987). *Iran at War with History* Boulder. West view.
- Nagel, Stuart S. (1999), "Policy Analysis methods", *New Science Publishers: from*, [http://en.Wikipedia.Org/wiki/Policy Analysis](http://en.Wikipedia.Org/wiki/Policy%20Analysis).
- Reed, Mark B. & Others, (2007). "The relationship between social Identity ,normative information ,and college student drinking", *social influence*.2(4): 269-294, DOI:10.1080/15534510701476617.
- Stets , Jan E. & Burke , Peter J. (1998). "Identity Theory and social identity theory", *Social Psychology Quarterly*. Vol. 63. No. 3 (Sep., 2000): 224-237 (14 pages), Published By: American Sociological Association.